

УНИВЕРЗИТЕТ У БАЊОЈ ЛУЦИ
ФИЛОЛОШКИ ФАКУЛТЕТ

ФИЛОЛОГ

ЧАСОПИС ЗА ЈЕЗИК, КЊИЖЕВНОСТ И КУЛТУРУ

УНИВЕРЗИТЕТ У БАЊОЈ ЛУЦИ
ФИЛОЛОШКИ ФАКУЛТЕТ

II/2010

ОРВЕЛОВА 1984. – НАУЧНА ФАНТАСТИКА, ПРОРОЧАНСТВО ИЛИ УПОЗОРЕЊЕ?

Апстракт: Основни аспекти Орвеловог романа 1984. размотрени су у оквиру његових непосредних историјских корена, раних и позних политичких и критичких одјека, као и у контексту неких других антиутопија 20. века и разноликих могућности њиховог тумачења и разумевања.

Кључне речи: антиутопија, политика, манипулација, контрола, истина, лаж, рат, мир, злочин, љубав, мржња, закон, власт, моћ.

I

Хакслијеве, Орвелове и Пекићеве антиутопије

Непосредно после Другог светског рата објављене су с огромним одјеком Орвелове (George Orwell) антиутопије: *Животињска фарма* (1945) и 1984. (1949). У роману 1984. није толико реч о некој суптилној манипулацији људима колико о грубој, тоталитарној политичкој доминацији власти с наглашеним техничким могућностима прислушкивања и тајног снимања, као и суровог обрачунавања чак и за ментални деликт. Та слика је у првим данима хладног рата многим изгледала убедљивија од свега онога што је Олдос Хаксли (Aldous Huxley) дочарао у свом *Красном новом свету* (1932); али ускоро затим, захваљујући технолошком развоју могућности генетске контроле, чинило се као да је Хакслијева слика манипулације убедљивије предсказала наличја будућности него Орвелова. Почетком 21. века – нарочито у оквиру доминације политике свеколиким људским животом, све непосреднијег и отворенијег уплитања великих сила у политички живот тзв.

„малих“ народа, као и у неминовности контроле свих врста које је, између осталог, наметнула и борба против тероризма – постало је јасно да сурови политички терор не искључује манипулацију, односно да они могу да се итекако допуњују. У сваком случају, без обзира на неке заједничке елементе техничке манипулације и политичког терора, као и без обзира на то што се њихови романи могу доживети у читању и као „про-рочанства“, Хакслијев *Красни нови свет*, као и Орвелова *Животињска фарма*, па и 1984. замишљени су као фикционална упозорења на оно што би можда могло да се деси, а што би требало предупредити.

Орвелова 1984. објављена је у српском преводу с великим закашњењем, 1968. године,¹ а *Животињска фарма* постала је приступачна нашим читаоцима тек 1974. године.² Истина, под насловом *Фарма животиња*, ово дело је било

¹ Džordž Orvel, 1984, u prevodu Vlade Stojiljkovića, s predgovorom Lea Matesa, „Jugoslavija“, Beograd, 1968.

² George Orwell, *Životinjska farma*, u prevodu Vladimira Roksandića, s predgovorom Lea Matesa, Naprijed, Zagreb, 1974.

објављено 1955. године у Минхену (у преводу Слободана Станковића и издању „Искре“), али „та књига сигурно није лако проналазила пут до наших читалаца“.³ Дакако, послератно „занемаривање Орвелових романа“ код нас није било „случајно“, јер су „тадашње власти вероватно зазирале од нескривене алузије у тим делима на диктатуру у неким социјалистичким земљама“.⁴ То се назире већ и у предговору Леа Матеса српском преводу 1984, у коме он истиче да овај роман изражава, пре свега, Орвелово противљење стаљинистичком „култу личности“⁵ – као да код нас аналогно култа никада није ни било. У сличном смислу карактеристичан је и Матесов закључак да „за нас у Југославији“ Орвелова „упозорења нису толико потребна, јер смо се у својој недавној прошлости обрачунали у основи са снагама које су пријетиле да нас одвуку натраг у етатизам“.⁶ Остаје, ипак, отворено питање да ли је овај суд „плод ауторових искрених осећања, или још једна у низу ‘друштвена поруцбина’“;⁷ а ко зна, можда и опрезно, дипломатско залагање да се књига објави?

Међутим ускоро су оба Орвелова политичка романа наишла на широк одзив читалачке публике у Југославији, па су прештампавана у бројним издањима и различитим преводима, праћеним низом занимљивих и политички веома разноврсних приказа. Ти прикази су по-

3 Биљана Ђорић-Француски, „Рецепција романескног стваралаштва Џорџа Орвела код нас“, *Наслеђе*, година II, бр. 3, 2005, стр. 134.

4 *Исто*, стр. 149.

5 Leo Mates, „Predgovor“, *Džordž Orvel*, 1984, preveo Vlada Stojiljković, „Jugoslavija“, Beograd, 1977, str. 5.

6 *Исто*, стр. 14.

7 Душан Марковић, „Поновно читање Орвела“, *Знак* (књижевни часопис студентата Филолошког факултета, Београд), бр. 26/27, април/мај, 2003, стр. 45 (белешка 20).

некад били у знаку живописних алузија и анализа, а каткад и политичког ниподаштавања или величања, нарочито у вези са 1984.⁸ Но најзначајнији одјек Орвеловог дела у српској књижевности несумњиво је роман Борислава Пекића 1999, посвећен Орвелу и објављен 1984. године, а по својим елементарним претпоставкама о свету у коме је робот истиснуо човека – готово исто толико близак Хакслију колико и Орвелу. Тај роман је, истина, објављен пре Пекићеве *Атлантиде*, али он је првобитно био замишљен као завршни део његове антиутопијске трилогије, као коначно свођење рачуна, односно књижевно дочаравање пејзажа у коме човек ишчезава као врста. А то му се, у Пекићевом романескном свету, изгледа, не дешава ни први ни последњи пут. Човек је био, бар у том свету, још пре неколико милиона година – тј. у другој половини 20. века – замењен роботом, истина, роботом који је мислио да је човек. Дакако, Пекићеви, као и Хакслијеви и Орвелови уметнички светови. као и и свеколика традиција антиутопија која им је претходила – од Џонатана Свифта (Jonathan Swift) преко Херберта Џорџа Велса (Herbert George Wells) до Јевгенија Замјатина – нуде широке могућности различитих тумачења и приступа, не само својим бројним алузијама и цитатима, него и својим одступањима, па и инверзијама постојећих и традиционалних вредносних система и претпоставки о смислу људског живота. У том оквиру Орвелов животни пут од империјалног полицајца у Бурми (1922–1927) до огорченог бунтовника против полицијски организоване држа-

8 Видети Биљана Ђорић-Француски, „Рецепција романескног стваралаштва Џорџа Орвела код нас“, стр. 331–351; Sandra Josipović, „Рецепција Орвеловезије globalizacije u srpskoj književnoj kritici“, *Jezik, književnost, globalizacija*, priredile Sandra Josipović, Biljana Mišić-Ilić, Filozofski fakultet, Niš, 2008, str. 563–576.

ве толико је необичан да је заправо парадоксалан.

II

Од политичких недоумица до уметничког стварања

Ерик Артур Блер (Eric Arthur Blair, 1903–1950) – који је објављивао своја дела под псеудонимом Џорџ Орвел – рођен је у Бенгалу, а школовао се у Итону (Eton), елитној енглеској приватној средњој школи. По завршеном школовању и империјалном дошколовању служио је у Индијској царској полицији (*Indian Imperial Police*) у Бурми (1922–1927). У току тих година имао је раскошних прилика да види раскорак између империјалне идеализације „терета белог човека“ („*white man's burden*“) као ширења цивилизације и сурових облика колонијалне владавине. Занимљиво је, рецимо, како се он касније сећао једне своје недоумице из тог периода: да ли је требало да пуца у разбеснелог слона, који се управо смирио? То пуцање би, наиме, задовољило његову младалачку жељу да се покаже пред локалним становништвом, а поред тога би још могао и да ужива у праведној освети, с обзиром на то да је слон усмртио једног кулија: „то ме је оправдавало пред законом и дало ми довољан изговор да убијем слона“.⁹

После трећег метка слон је, по први и једини пут, затулио и пао. Али сваки испаљени метак, чак и у слона, Орвелу је тешко падао, па је – не само из тог разлога – поднео оставку на свој полицијски посао да би затим тридесетих година 20. века живео као сиромашан левичарски новинар у Паризу и Лондону. Како су уредници углавном одбијали да објаве његове чланке, запослио се у једној књижари у Хемпстеду, писао романе и

есеје, документарне осврте о незапослености и тегобама пролетерског живота у северној Енглеској и придружио се републиканској војсци у Шпанском грађанском рату. Међутим, на крају те 1936. године морао је, с прострелном раном у врату, да се крије у Барселони пред повратак у Енглеску, због терора стаљинистичке Комунистичке партије над припадницима анархистичке, троцкистичке левичарске странке у чијем оквиру је деловао. Временом је – а нарочито после потписивања пакта између Хитлера и Стаљина, те потоњег савезништва западних сила и СССР-а, као и почетка хладног рата – све дубље схватао раскорак између интелектуалног политичког опредељивања, надахнутог етичком мотивацијом, и практичног учешћа у политици. Чак се у вези са светачким политичким ликом Махатме Гандија – који је сматрао да „не-насиље“ („*non-violence*“) мора бити принцип од кога се у политици не сме одступити ни по којој цену – запитао: „у којој мери је он компромитовао сопствене принципе улазећи у политику, која је по својој природи неразлучива од присиле и подвале“.¹⁰

У његовим најбољим делима, сенка политике као „присиле и подвале“ непрестано се надвија над људским, па и животињским, судбинама, те управо у том смислу представља његову основну тему. Али у исти мах, као што је записао 1946. године: „Оно што сам највише желео да постигнем у току последњих десет година јесте да преобразим политичко писање у уметност.“¹¹ Занимљиво је да је у томе као негдашњи левичарски мислилац у целини успео у својим позним романима, чија су полазишта историјски утемељена, бар на први поглед, пре свега у неким политичким обележјима живота у Совјетском Савезу.

9 George Orwell, „Shooting an Elephant“, *Collected Essays*, Secker and Warburg, London, 1961, p. 23.

10 „Reflections on Gandhi“, *Collected Essays*, p. 451.

11 Видети Malcolm Bradbury, *The Modern British Novel*, Penguin, Harmondsworth, p. 236.

Наиме, крајем тридесетих година прошлог века, а нарочито за време и непосредно после Другог светског рата, многа наличја совјетског социјализма – као што су насилна колективизација, обрачуни с бројним вођама револуције, полицијски терор и огроман број затвореника у логорима – постала су мањевише општепозната. Разочаравши се у совјетска остварења политичких идеала у које је веровао, Орвел је у последњим годинама свог живота објавио своја два најпопуларнија дела, *Животињску фарму* (1945) и *1984*. (1949).

У *Животињској фарми* обрадио је своје разочарење у остваривање социјализма у Совјетском Савезу, али и уз призив политичких смицалица карактеристичних за западни свет и свеколику људску историју. У средишту основне приче поставља се питање да ли је идеал „демократског социјализма” уопште политички остварив. Стари Мајор, вепар који је однео награду на једном сајму, уочи смрти сања тријумфални исход револуције животиња против човека, који је „једини створ који троши а ништа не производи”.¹² Као што је у Мајору препознатљив Лењинов лик, тако су у сукобу Наполеона и Сноубола препознатљиви Стаљин и Троцки. Наполеон је велики вепар, снажног карактера и опасног изгледа, који никад не троши много речи али увек успева да проведе што хоће, док је Сноубол живахнији и речитији од Наполеона, али је после успешне животињске револуције прогнан и проглашен издајником.

Наполеонов главни агитатор је свиња по имену Пискавац (*Squealer*), који политичком реториком и лажима – сталним фалсификовањем ранијих одлука и закључака, причама о унутрашњим и спољним непријатељима, о издајницима, о расту производње у све већој несташици – успева да замагли све

Наполеонове врдаламе помоћу којих он на крају успоставља систем у коме свиње, као некад људи, имају све привилегије и неограничену моћ над другим животињама, а после свега забрањује још и ословљавање са „друже“ и мири се с оближњим фармерима. Поред свега осталог, у овом орману Орвел је дао још и свој аутопортрет – и то у магарцу Бенџамину, који је идеалиста па на приредбу да треба да буде захвалан Богу што му је дао реп да се брани од мува, одговара да би му драже било да нема ни репа ни мува. На крају нам тај магарац каже да се „сећа сваке појединости у свом дугом животу и да зна да никад ништа није било, нити би икад могло бити много боље или много горе”, пошто су „глад, патња и разочарење (...) непроменљиви закон живота”.¹³

У исти мах, овај роман живи као духовита басна у којој су лако препознатљиве разне универзалне људске особине и склоности. Коњ Боксер, не баш нарочито паметан али поузданог карактера, ради „као коњ“ за социјализам док се не разболи, а тада га Наполеон испоручује кланици за коњско месо. Кобила Моли се лица, ставља траке око гриве, нигде је нема кад треба да се нешто уради, а од целе абецеде зна само четири слова свог имена. Мачка такође избегава сваки посао, мами врапце политичким обећањима, а на изборима гласа за обе супротстављене стране. У таквим и бројним другим појединостима лако се препознају општа обележја људи у разним политичким системима, те управо у том погледу, као и у хумору с којим је проткано, ово Орвелово дело драматизује стање рода људског и превазилази своја политичка полазишта.

Управо стога има извесне политичке ироније у томе што су енглески издавачи за време Другог светског рата дуго одбијали да објаве *Животињску фарму* с обзиром на то да је Совјетски Савез

¹² George Orwell, *Animal Farm*, Penguin, Harmondsworth, 1963, p. 9.

¹³ Исто, стр. III.

тада био ратни савезник Велике Британије. Занимљиво је, на пример, да је Т. С. Елиот (T. S. Eliot), као уредник у лондонском издавачком предузећу Фејбер, истицао да та књига има „свифтовску снагу”, али да ратно време није прави час за критиковање свог савезника.¹⁴ Ипак, непосредно после рата, чим је роман био објављен, распродан је у огромном броју примерака и добио велики светски одјек, као, уосталом, и 1984. четири године касније. Дакако, одјек тих романа политички је објашњив колико западним пропагандним потребама и политичком климом у време хладног рата, толико и политичким реалностима у земљама тзв. „Источног блока“, где су се та дела штампала у тзв. „самиздату”. Најзад, основне контуре поделе света на „три интересне зоне” постајале су после рата све убедљивије.

У Орвеловој 1984. цео свет је, такође, подељен на три велике државе: на Океанију (Северна и Јужна Америка, острва у Атлантику, укључујући и Британска острва, Аустралију, Нови Зеланд, острва у југозападном Пацифику и јужни део Африке), Евроазију (северни део европског и азијског континента од Португалије до Беринговог мореуза) и Истазију (Кина и земље јужно од ње, Јапан, и велики, али не увек исти део Манџурије, Монголије и Тибета). Код Орвела се међу тим мегадржавама непрекидно у разним деловима света воде ратови – али не због освајања територија него због страховладе над властитим становништвом и одржавања оскудице која је темељ хијерархије власти. А и та слика је, у општим цртама, увелико била потврђена у послератној стварности: у 146 ратова вођених између 1945. и 1984. изгинуло је око 30 милиона људи.¹⁵ Најзад, како се приближавала 1984. го-

дина, новине, телевизија и филмови све чешће и све сензационалније су постављали питање колико ће се Орвелова предвиђања показати као тачна, док таква питања није било могуће постављати поводом Замјатиновог или Хакслијевог романа с обзиром на то да је у њима радња била смештена у далеку будућност. Тако је Орвелов роман добио неслућену популарност светских размера. У периоду од 1949. до 1984. преведен је на 62 језика и распродан у више десетина милиона примерака.¹⁶

Зашто су у то време у политичкој алегорији Орвеловог романа 1984. готово искључиво препознаване полазне тачке друштвеног система у Совјетском Савезу? Као прво, у години која је и наслов романа – а представља анаграм две последње цифре године у којој је роман писан (1948. – 1984) – девети пут је у Океанији премашен трогодишњи план, на челу земље је Велики Брат, који већ својим црним брковима и косом, с дубоким погледом и с лицем пуним „снаге“ и варљивог „тајанственог мира“¹⁷ подсећа на Стаљина. Стално „ажурирање прошлости“ и „преправљање историје“ у роману такође је преузето „из стаљинистичког искуства“: „довољно је само сетити се чувених фотографија Лењина са којих је вештим ретушом уклоњен Троцки и на његово место постављен Стаљин“.¹⁸ Не само што Емануел Голдштајн „по биографским подацима, физиономији и јеврејском пореклу – неодољиво подсећа на Лава Троцког“,¹⁹ него је и његова забрањена књига *Теорија и пракса олигархијског колективизма* (203), коју Винстон Смит добија од О’Брајена,

¹⁴ Видети Malcolm Bradbury, *The Modern British Novel*, p. 240.

¹⁵ Видети Mirko Klarin, *Čekajući Velikog Brata*, Narodna knjiga, Beograd, 1984, str. 115.

¹⁶ Видети *исто*, стр. 8.

¹⁷ Džordž Orvel, 1984, u prevodu Svetlane Stamenić, Beograd, 2004, str. 19. У даљим наводима из овог романа бројеви страница дати су у заградама у тексту према овом издању.

¹⁸ Mirko Klarin, *Čekajući Velikog Brata*, str. 35.
¹⁹ *Исто*, стр. 34.

у Орвеловом роману заправо „поједностављена парафраза ‘Издане револуције’ Лава Трцког“.²⁰ Штавише, у чисткама у роману 1984, као и у Совјетском Савезу после револуције, ликвидирани су готово све прве вође револуције изузев свемоћног Великог Брата, који заправо код Орвела постоји само на плакатима и телевизији. Најзад, код Орвела су присутне и повремене несташнице свега и свачега, од чоколаде до цигарета, жилета и текстила; огроман број људи живи у великој беди, а политичка олигархија бесни у раскоши и заклиње се да је она ослободила пролетере од капиталистичке експлоатације.

Али, у исти мах, неки елементи – као што су несташнице и рационасно снабдевање на бонове – карактеристични су били и за послератну Енглеску, коју је Орвел осликао и као неко истурено одељење САД, као део Океаније под називом Писта један. Њена политичка оријентација је тзв. *Енглсоц* (INGSOC – Енглески социјализам) чији су „свети принципи (...) новогovor, двомисао, мењање прошлости“ (30), што, дакако, нису обележја која би представљала совјетски монопол, него и упадљиве особине западне политичке историје и садашњости. Управо стога су често суштински ограничена разматрања економских и политичких аспеката Орвелове 1984. као слике искључиво Стаљинове и Маове диктатуре, односно „сатире комунизма која је изгубила своју ургентност“²¹ с обзиром на послератни и каснији пораст животног стандарда и све веће личне слободе у западним земљама, а нарочито у САД. Те слободе – праћене и извесним облицима „кола-

²⁰ Исто, стр. 35.

²¹ Richard A. Posner, „Orwell versus Huxley: Economics, Technology, Privacy, and Satire“, *On Nineteen Eighty-four*, edited by Abbot Gleason, Jack Goldsmith, and Maria C. Nussbaum, Princeton University Press, Princeton, N. J., 2005, p. 210.

терлане штете” – огледале су се у „еманципацији жена од њихове раније скучене улоге у друштву, еманципацији која је довела до високе стопе развода бракова, ниске стопе склапања бракова, старијих година при ступању у први брак, високе стопе абортуса и рађања деце изван брака, ниског наталитета, повећања проблема оплодње које су донели многе новине у репродукционој технологији и дубоке промене у сексуалном моралу, укључујући и повећану толеранцију хомосексуализма“, али у целини је све то, по мишљењу једног америчког аутора, позитивно деловало на „друштвену добробит“!²²

III

„Последњи човек у Европи“

Зашто је радни наслов 1984. дуго времена био „Последњи човек у Европи“, па је чак и један амерички издавач у време преговора за објављивање тог романа предлагао Орвелу да тај наслов задржи? Да ли зато што је главни јунак Винстон Смит у исти мах и сасвим изузетна личност и „*Everyman*“ – „Свако“, како се назива представник људског рода у једном средњовековном моралитету? Он је, као прво, имењак Винстона Черчила (Winston Churchill), али с једним од најчешћих презимена у енглеском језику. Његов посао у Министарству истине састоји се од мењања прошлости и редиговања свих раније објављених текстова да би их учинио политички подобним за тренутне потребе власти. Али он је готово у свему – осећајно, интелектуално, морално – противник свемоћног владајућег режима, па у том погледу отеловљење „двоумисли“ (30 – *doublethink*) као способности човека да код себе негује два супротна начела мишљења и понашања, те да тако буде унапред спреман на сваки об-

²² Исто, стр. 184.

лик политичке превртљивости. Управо захваљујући том противречју, Винстон Смит може професионално да ужива у свом послу као у некој интелектуалној гимнастици, док се у приватном животу осећа „као да лута шумама по дну мора, изгубљен у чудовишном свету у коме је и сам био чудовиште“ (30). У том смислу – за разлику од многих других ликова у овом роману, који су на овај или онај начин срођени, или бар усаглашени, са својим окружењем терора и лажи – он је отеловљење „парадоксалног плуралитета јединствених бића“, како је Хана Арендт назвала дубоко противречје, карактеристично за сваког појединца у људском роду.²³

Политички оквир Винстонове судбине у потпуној је супротности с његовом радозналешћу, чежњом за истином, поверењем и љубави. То се огледа не само у основној причи него већ и у алегоријским назнакама устројства јавног и друштвеног живота који се заноси на терору лажи и бесрамној, свирепој прорачунатости у његовом провођењу. Стога су сви облици Винстоновог аутентичног личног живота смртно угрожени у свету у коме владају начела мржње и подвале, прокламована већ и у основним политичким паролама:

РАТ ЈЕ МИР
СЛОБОДА ЈЕ РОПСТВО
НЕЗНАЊЕ ЈЕ МОЋ (8).

Карактеристични су у том погледу и називи четири најмоћније установе које сачињавају „целокупни апарат државне власти“ (8). Ту је, као прво, Министарство истине (Министин – *Minitrue*), које има око три хиљаде просторија и бави се пропагирањем лажи у сферама информација, забаве, просвете и културе, као и сталним преправљањем свих

књига, докумената и записа прошлости у духу онога у шта би било политички исправно (и исплатно) веровати у садашњости. Ту су, затим, и друга три министарства, смештена у зградама сличног изгледа и величине. У надлежности Министарства мира (Минимир – *Minipax*) пре свега је рат који се наводно стално води, каткад против Евроазије, а каткад против Истазије, иако Винстонова млада љубавница Џулија верује да се „тај рат уопште не води“, да је „ракетне бомбе које су свакодневно падале на Лондон вероватно (...) испаливала сама влада Океаније ‘само да би се људи плашили’“ (157). Дакако, та подела на три нуклеарне велесиле које међусобно и ратују и не ратују одсликава оно од чега је Орвел страховао у време када су Стаљин, Рузвелт (Roosevelt) и Черчил делили цео свет на „интересне сфере“ у Потсдаму и Техерану, док су ракетне бомбе падале на Лондон као што падају и у роману. За Орвела је све то било претходница хладног рата када се онај „топлији“ заврши.

У сличном смислу, несташица хране, рационално снабдевање и економске тешкоће у поратној Енглеској, као и у неким социјалистичким земљама, полазна су тачка у његовом опису Министарства обиља (Миниоб – *Miniplenty*) у роману. Оно стално најављује лажни просперитет у привреди, а у исти мах непрестано смањује бонове за рационално снабдевање намирницама, цигаретама и текстилом, тако да главни јунак не може да купи ни пиџаму. Најзад, Министарство љубави (Миниљуб – *Miniluv*) се стара да се сви политички сумњиви људи, чак само и на основу непожељног израза лица, бунцања у сну, или примисли, а камоли изговорене речи, муче у његовим затворима све док им се не избришу неодговарајућа уверења из свести и не буду преваспитани и/или „испарени“ (22 – *vaporized*). Поред тога, Миниљуб не дозвољава бракове

²³ Hannah Arendt, *The Human Condition*, University of Chicago Press, Chicago and London, 1958, p. 176.

особама које се воле и код којих би узајамна приврженост угрозила апсолутну лојалност Партији. Данашња популарност овог Орвеловог романа – у временима у којима је Совјетски Савез већ одавно ишчезао као тоталитарна држава – проистиче заправо отуда што су у разним и све израженијим облицима сви ти елементи политизације живота, лажних информација и сурових обрачуна у одређеној мери присутни, а можда и све присутнији, у савременом свету. Поред тога, захваљујући неслућеном техничком развоју средстава за комуникацију, која све дубље продиру не само у јавни већ и у приватни живот, изгледа да Орвелов роман постаје све актуелнији.

Тако, на пример, у Орвеловој фантастици, данас можда нешто мало, а сутра знатно ближе стварности него у време писања овог дела, политичка контрола се не своди на све раширеније доушништво, па чак ни на изговорене, написане или тек у бунцању изговорене речи. У Орвеловом роману, наиме, контрола свега и свачега је развијена до размера у којима су чак и деца спремна да пријављују и најбезазленије политичке „некоректности“ својих родитеља, за које родитељи често бивају сместа „испарени“, као и сви други људи које полиција осумњичи за злочин погрешног мишљења:

„У највећем броју случајева није било суђења, није било извештаја о хапшењу. Људи су просто нестајали, и то увек ноћу. Име би се брисало из свих евиденција, сваки писани траг ичега што је човек учинио био је уништен, и његово некадашње постојање порекнуто а онда и заборављено. Човек би био укинут, уништен; реч уобичајена за то била је *испарен*.“ (22)

Разуме се, то „није било противзаконито“ пошто „ништа више није било противзаконито, јер закона више није било“ (10).

Међутим, поред тако радикалног обрачунавања са свима који би и најмање миришали на „народне непријатеље“ (15), посебна пажња је била поклоњена у обредима тзв. „два минута мржње“ највећем народном непријатељу Емануелу Голдштајну. Он је приказан као човек с мршавим јеврејским лицем, негдашњи револуционар који је побегао преко океана у иностранство. Иако корен свих могућих зала, он је изгледа ипак имао симпатизера организованих у неко тајно „Братство“, које је можда постојало, а можда и није. У сваком случају, чланови тог „Братства“ стално су хапшени, стога што је политичка потреба за „народним непријатељима“ исто тако елементарна као и потреба за присталицама.

Технолошки најзначајније средство страховладе представљао је „телекран“, инсталиран у сваком стану, као уређај који стално шири пропаганду, бележи сваку реч и сваки шум, а у исти мах и снима све око себе, региструје чак и незадовољан израз лица, који је био кажњив. Испод „телекрана“ стајала је опомена: „ВЕЛИКИ БРАТ ТЕ ПОСМАТРА“ (8), а од Великог Брата се, без обзира на то што он заправо није ни постојао, ни на који начин није могло побећи. Наиме, телекран се никако није могао „искључити“ (6), а поред тога полиција је кружила око свих станова у хеликоптерима и вирила кроз прозоре. Чланови партије издвајали су се од осталог становништва и становали у посебним четвртима града, а и међу њима су постојале разлике између обичних и посебних чланова, односно чланова уже и чланова шире партије. Те разлике су подразумевале посебне услове становања, одевања и снабдевања, па чак и право на повремено искључивање телекрана.

У окриљу таквог друштвеног устројства Винстон Смит се сећа детињства и рата у коме је настала Океанија. Тада је он у Енглеској – у време „непрекидне

глади и грозних, жестоких свађа“ при обедима – „стално кињио мајку запиткујући зашто нема још“, „вриштао од беса кад би престала да му сипа јело, покушавао да јој отме шерпу и кутлачу, крао залогаје из сестриног тањира“ (164). Једном приликом, када су добили следовање чоколаде, отео је болешљивој сестрици од две-три године њено парченце чоколаде да би сам појео све. Исто тако он се сећа „блесаве немирне атмосфере тог времена: повремених узбуна због бомбардовања, склоништа у станицама метроа, гомила рушевина на све стране, неразумљивих прокламација излепљених по угловима улица, група младића у кошуљама исте боје, огромних редова испред пекара, испрекидане митраљеске паљбе из даљине“ (164), свог роварења по кантама за смеће у потрази за листовима купуса или кором од кромпира, као и тренутка кад је убрзо после успостављања нове власти отац „испарио“, а мајка се претворила у механичку лутку од бола – да би ускоро и она и сестра ишчезле.

Али, с друге стране, после тридесетак година, он сања трагедију мајчине смрти као нешто што је припадало „прошлим временима, временима кад је приватног живота још било, када је било љубави и пријатељства“ (33). Тада су „чланови породице, не питајући се зашто, прискакали једно другом у помоћ“; његова мајка је „умрла волећи га док је био сувише мали и себичан“ да „ту љубав узврати“. Она се жртвовала „појму оданости који је био њен лични и непроменљив“, а тако „нешто (...) данас више не може да се деси“: „Страх, мржња и бол данас постоје, али не и достојанство осећања, не и жалост, дубока и сложена“ (33). А не постоје управо стога што прошлост није била само „измењена“ него „заправо уништена“ (39). Најзад, како је његов главни посао у Министарству истине уништавање прошлости, док у приватном животу он настоји да врати

„достојанство осећања“ својом љубављу према старинама, вођењем дневника, односом с Џулијом, спремношћу на смрт да би променио свет, његова свакодневица је у тешком раскораку с оним што сања и за што је спреман све да жртвује. Управо захваљујући тим личним, елементарним противречјима он је, по мишљењу О’Брајена, Орвеловог великог инквизитора који га мучи на саслушањима, „фелер у ткању“, „мрља коју треба избрисати“ (257), „врећа ђубрета“ (274), а ако је можда и „човек“ онда је „последњи“ примерак те врсте (272). Односно како то О’Брајен у свом закључку каже: „Твоја врста је изумрла; ми смо наследници. Схваташ ли да си сам? Ти си изван историје, не постојиш.“ (272).

IV

Срећа и проклетство прилагођених

У свакодневном животу, можда и стога што је професионално укључен у терор лажи, Винстон Смит готово све око себе веома оштро види. Њему је јасно да је његов први сусед Парсонс бедни политички послушник – један од оних „потпуно оданих, посвећених телећих коња, на којима се, много више него на Полицији мисли, заснивала стабилност Партије“ (25). Парсонс је, наиме, још у дечаштву био члан Шпијуна „годину дана преко горње старосне границе“, а касније је радио као Винстонов колега у Министарству истине „на неком подређеном положају за који није била потребна интелигенција“, али је постао водећа личност у разним секцијама „које су се бавиле организовањем колективних излета, спонтаних демонстрација, кампања штедње и осталих добровољних активности“ (25).

Када гђа Парсонс, у мужевљевом одсуству, замоли Винстона да јој нешто поправи око кухињског лавабоа, њен деветогодишњи син ће се дивљачки из-

дерати на Винстона, затражити с упереним дечијим пиштољем да дигне руке у вис, назвати га евроазијским шпијуном и издајником и оптужити за злочин мишљења, док ће сестрица понављати братове речи, а мајка објашњавати суседу да су деца, ето, мало несташна, јер су разочарана што родитељи нису имали времена да их поведу да гледају вешање једног злочинца. А чак и поткрај романа – када се Парсонс нађе у затвору јер га је кћерка прислушкивала кроз кључаоницу и наводно чула како говори у сну против Великог Брата – Парсонс ће бити поносан што је тако лепо васпитао своју седмогодишњу девојчицу, уверен у своју кривицу јер Партија не хапси невине. Поред тога, он је још и захвалан Партији што је ухваћен пре него што је „даље забраздио“ (236).

За разлику од недотупавног Парсонса, Винстонов интелегентни и даровити колега Сајм ради у Министарству истине на уништавању речи у новим издањима речника Новоговора. Винстон се често среће с њим у мензи као с добрим познаником, иако не баш као с пријатељем јер више „пријатељи нису постојали, постојали су другови“ (52). У ћаскању за обедом, једном приликом Сајм пита Винстона да ли је ишао да гледа вешање заробљеника. Винстон се правда да није стигао од посла, али обећава да ће свакако то погледати у журналу, на што Сајм примећује – политички правоверно – да је то „слаба замена“ (53). И док Винстон гледа у страну да би избегао испитивачки поглед Сајмових „црних крупних очију“, Сајм се жали да целати греше што жртвама везују ноге: „Волим да гледам како се цилитају. А више од свега, кад на крају исплазе језик, онако модар – сасвим светломодар. Тај детаљ ми је посебно привлачан.“ (53)

Дакако, тај култ суровости је исто тако неопходан за политичку подобност као и Сајмово уништавање речи и књи-

жевних дела да би се ограничила људска свест. Ипак, Винстону је од почетка политички сумњиво што је Сајм, као, уосталом, и он сам, занесењак свог посла, који тако паметно и отворено говори. Стога је Винстон уверен да ће „једног дана Сајм бити испарен“: „Сувише је интелегентан. Види превише јасно и говори превише отворено. Такве Партија не воли. Једног дана ће нестати. На лицу му се то види.“ (57) И доиста, једног дана Сајм се није појавио на послу, неколико непромишљених колега је „прокоментарисало његово одсуство“, али „следећег дана нико га није поменуо“: „Сајм је престао да постоји; никад није ни постојао.“ (151)

Једина потајна, привидна противтежа Винстоновом непосредном окружењу је Џулија, девојка тамне косе, чије помне, еротске погледе Винстон на почетку доживљава као полицијску присмотру. Али кад му Џулија тутне у руке цедуљицу на којој пише да га воли – пошто је праћење грађана тако технолошки савршено да она никад нема прилику да му без велике опасности то каже – он ће опрезно да проучи те речи. После извесног времена и великих махинација они ће ипак уговорити први љубавни састанак. С обзиром на то да су еротска осећања увек луда, као и сама помисао на излазак из света у коме живе, они чак почињу и да воде љубав – наравно, у брижно организованој тајности, прво на неком сликовитом пропланку, на који одлазе различитим путевима да не би били примећени. Касније они настављају ту игру у стану изнад старетинарнице која као симбол ишчезлих времена одраније привлачи Винстона. Управо у тој старетинарници он је купио пре-красну свеску са жутом хартијом у којој води свој антидржавни дневник, док с њеним власником, старим г. Черингтоном, ужива у разговорима о старим добрим временима. Џулија је сушта супротност Винстону – млада, здрава, у тајно-

сти предана својим слободним љубавима, она је у исти мах спремна на све спољашње манифестације оданости Партији. Као што сама каже говорећи о себи: „Чиста на речи и делу. Заставице, параде, паролe, игре, колективни маршеви – све те будалаштине.“ (125) Као девојчица она је била ревносна чланица и командир одреда Шпијуна, а као одрасла девојка три вечери недељно ради „добровољно за Омладинску лигу против секса“ (125), докутајности упражњава секс – бар по Вистоној процени – у импозантној мери. Укратко, она најзглед ради све што наказно друштво тражи и очекује од ње, али је привлачи Винстону нешто што запажа на његовом лицу: „Умем да запазим ко није њихов. Чим сам те видела, знала сам да си против *оних*.“ (126) Чини се да је полазна тачка њихове страсти заједничко осећање ужаса суровог политичког система у коме живе, а управо одатле се распламсавају њихова природна љубавна осећања која су једино поуздано људско обележје у грозоморном свету који их окружује.

V

Велики инквизитор

За разлику од свих искрених и лажних послушника у Вистоновој близини се од почетка све чешће појављује загонетни О’Брајен – кога Винстон, као противник режима, дуго времена види као политичког истомишљеника за којим чезне. О’Брајен ће се, међутим, касније показати као врхунски идеолог постојећег поретка, светачки одан новој власти, а на крају и Вистонов пратилац и иследник који га је од почетка уходио! Занимљиво је, наиме, да као што је Џулија прочитала истину по изразу Вистоновог лица, тако је Винстон прочитао лаж као истину са лица загонетног О’Брајена. Винстону се, наиме, учинило да О’Брајенов израз лица јасно наго-

вештава да његова „политичка исправност није савршена“ (14), те да би се с њим „могло лепо разговарати ако би се нашло начина да се подвали телекрану и с њим остане насамо“ (14).

Ускоро се, међутим, показује да је О’Брајен члан уже Партије, на тако одговорном задатку да Винстон не може да замисли ни шта он заправо ради. Па ипак се Винстону и даље чини као да му О’Брајенове очи говоре: „Уз тебе сам (...) Све знам о твом презиру, мржњи, твом гађењу. Али не брини, ја сам на твојој страни!“ (21) Штавише, Винстон се сећа како је пре неколико година сањао да му неки глас говори: „Срешћемо се тамо где нема мрака“ (28)! Колика је његова потреба да у огавној самоћи, у којој му је дневник једини саговорник, подели с неким своју муку, огледа се и у томе што препознаје тај глас као О’Брајенов. Тако О’Брајен, у свом ексклузивном црном комбинезону који је искључиво привилегија чланова уже Партије, постаје особа за коју он пише дневник.

Али, кад једном приликом отвори дневник, Винстон почиње да размишља о неминовној судбини која га чека у његовом друштвеном окружењу, помишља да „не би било страшно ако би га одмах убили“, јер „човек и очекује да буде убијен“ (107). Таква смрт би била Божији благослов у поређењу с оним што свакога ко је само и помислио нешто ружно о постојећем политичком систему неизбежно чека: „рутина признања“, „увијање на поду и вриштање за милост, пуцање поломљених костију, избијени зуби, усирена крв у коси“ (107). У том часу Винстон успева чак и да дозволе слику О’Брајена, сећа се његовог обећања да ће се срести тамо где нема мрака, а колико му то обећање значи огледа се у његовом озареном тумачењу тих О’Брајенових речи. О’Брајен је, у Вистоновој уобразиљи, очигледно хтео да каже да ће се они срести у некој срећној, „замишљеној будућности, коју

човек, истина, никад неће видети али у којој, унапред знајући за њу, може да учествује“ (107).

Винстон и Џулија покушавају да и непосредније учествују у тој будућности, одлазе у посету О’Брајену и кажу му да верују да „постоји нека завера, нека тајна организација која ради против Партије“ и они су убеђени да је и он у њој, те да и они желе да јој се придруже и раде за њу. О’Брајен их прима у некакво, вероватно непостојеће, тајно „Братство“, доставља им и политички уџбеник који објашњава идеологију те организације, али у тренутку врхунца љубавне среће, открива се злочин њихове интимне завере против режима. У соби коју су изнајмили код свог драгог старетинара који је за њих симбол негдашњих, срећних времена, док се заклинју да чак ако и издају једно друго на мукама, никада неће издати она осећања које гаје једно према другом, јављају се гласови који им говоре да су они већ мртви. Убрзо затим, обоје ће се наћи, заувек раздвојени, у тамници Министарства љубави, у којој нема ниједног прозора, али нема ни мрака, јер блештава електрична светлост непрестано гори у свим ћелијама.

Запањен у први мах, Винстон ту открива прво Парсонса као заточеника, а затим и г. Черингтона, оног старетинара који је био само прерушен у старца, док је у ствари био знатно млађи човек и радио за Полицију мисли. У заточеништву Винстон пролази кроз сва мучења која је раније замишљао, опет се сећа О’Брајена као човека који му је рекао да „Братство“ не спасава заточенике, али често нађе начина да им пошаље жилет да прекрате своје муке. Убрзо затим он чује и бат корака пре него што ће се отворити врата на којима ће се појавити О’Брајен. По „први пут после много година“ Винстон заборавља „на присуство телекрана“ и узвикује: „И вас су ухватили!“ (241). На то му О’Брајен – „с благом, скоро покајничком иронијом“ – каже:

„Одавно су они мене ухватили“ (241). Наиме, он одавно ради за полицију, па чак и сарађује у писању наводно антидржавних политичких списа и приручника, које власт наручује јер јој је потребна и некаква, макар фиктивна опозиција. У току бескрајно суровог мучења, које О’Брајен углавном лично води, Винстон слуша његова објашњења о природи нове власти, у којој се властодршци не посвећују ни народу, ни класи, ни богатству, него искључиво својој моћи над другим људима. Стога су они толико успешни да им се не поткрадају грешке давних режима у којима су јеретици постајали жртве и прокламовали своја уверења на ломачи, уочи стрељања или вешања.

Насупрот тим застарелим метода обрачунавања с противницима, нова власт зна да само као страховлада, као технички савршена контрола свега, чак и појединачне људске свести и осећања, може обезбедити своју сигурност. Тако и О’Брајен мучењем и понижењима успева да уништи и оно мало човека што је остало у Винстону после хапшења, да га не само физички дотуче, него и да га ментално преобрази и на крају доведе његову свест до „савршенства“, до могућности да поверује да два и два могу бити не само четири него и три, и пет, и све то „истовремено“ (253). У току тог преображаја Винстона у савреног поданика, О’Брајен му објашњава да је грешка старих цивилизација била у томе што су се темељиле на љубави и правди, док се ново друштво које се тек ствара темељи на моћи, а моћ се „састоји од наносења бола и понижења“, „разбијања људског духа на комаде, а онда састављања у жељени облик“ (268).

То је свет у коме властодршци постају „свештеници моћи“ (265), „свет страха, издајства и муке, свет у коме се гази и бива згажен, свет који ће с процесом рафинирања постајати све немилосрднији“, свет у коме ће напредак „зна-

чити повећање бола“ (269). Најзад, О’Брајен потпуно избежумљује Винстона. Знајући за његов давнашњи страх од пацова, он примиче кавез с пацовима у непосредну близину његовог лица, објашњава му како ће му гладни пацови оглодати лобању, све док излуђени Винстон не врисне: „Џулији! Не мени! Џулији!“ (288). Управо гажењем свог последњег осећања људскости, раскомадани Винстон је састављен у политички подобно створење, у коме је потпуно ишчилио и „последњи човек у Европи“. Он постаје толико поуздан робот да ће добити још боље радно место него што га је раније имао, с више новца и мање рада. Пародија „срећног“ расплета овог романа остварује се захваљујући огромним технолошким могућностима која стоје на располагању онима чија воља за моћ и вера у моћ немају граница. У овим обртима у роману није тешко препознати много тога што је било исписано, или бар наговештено, Орвеловим животним искуством, као и целокупном људском историјом. Међутим, у имагинативном свету његовог дела све је то уобличено у јединствену и универзалну визију тоталитаризма који угрожава опстанак јединке: „1984-у бисмо могли назвати инвертираном стварношћу. Тенденције које постоје, али су латентне, доведене су овде до ‘савршеног’ и потпуног екстрема. Било који трачак индивидуализма режим одмах свирепо елиминира“.²⁴

VI

Лаж као истина

У роману 1984. суровост политичке свемоћи почива у великој мери на манипулацији без граница, између осталог, и језика као основног облика комуни-

²⁴ Miroslav Beker, „George Orwell: krize i tjeskobe suvremenog čovjeka“, *Književna smotra*, 2, 1969–1970, str. 9.

кације међу људима. Та манипулација је, дакако, стара колико и људски род – ако треба да избегнемо да кажемо да смо некога убили, одавно смо говорили да смо га „ликвидирали“, као да је у питању сасвим безазлено претварање у течност. Зар није то аналогно ономе што се језички збива у роману када се констатује да је неко „испарен“ (22)? У сличном смислу занимљиво је да је – још пре него што је Орвел објавио свој роман – америчко Министарство рата преименовано у Министарство одбране, „одражавајући“ на тај начин, по речима једног америчког критичара, да „становиште америчког капитализма (*Amcap*) и америчке добробити (*Amerigoood*)“ подразумева „да су наша војна дејства и припреме за рат увек одбрамбени, разумни одговори на туђе провокације, и у крајњој линији у интересу мира“.²⁵ Та промена назива Министарства рата није остала амерички монопол, већ је убрзо постала узор за промену номенклатуре у аналогним владиним институцијама широм света. Одатле је био само један корак до Орвеловог Министарства мира (Минимир), Министарства истине (Министин), Министарства обиља (Миниоб) и Министарства љубави (Миниљуб).

Та врста манипулације језиком није се код Орвела, а ни у реалном свету, задржала искључиво на владиним установама. Пропагандне и рекламне установе – прво у западним земљама а затим широм света – убрзо су прекрштене у институције за ширење „информација“, „информативне центре“, а њихови представници су израсли у карике за „односе с јавношћу“ (*PR, Public Relations*). Затвори су у САД постали „поправни домови“ (*correction facilities*),²⁶ ратне јединице разних држава прерасле су недуго затим

²⁵ Edward S. Herman, „From *Ingsoc* and *New-speak* to *Amcap*, *Amerigoood*, and *Market-speak*“, *On Nineteen Eighty-four*, p. 112.

²⁶ *Ibid.*, p. 113.

у „мировне снаге“, „председник Реган је, у складу с тим, интерконтиненталне ракете Ем-Екс (вероватно најубитачније оружје које је икад изашло из нуклеарних лабораторија Пентагона) назвао ‘*peacekeepers*’ – ‘чувари мира’“. ²⁷ „Рат“ је, дакле, бар у језичком погледу у ствари постао „мир“, и то не само у Орвеловом свету. Стога не треба да нас чуди ни што су недужни цивили побијени бомбама и ракетама мало касније описани као нека узгредна, „колатерална штета“, и то у операцији бомбардовања која је у званичним војним документима НАТО пакта о интервенцији у Србији забележена као „Милосрдни анђео“. Године 2002. „рат у Авганистану кратко је назван ‘Бескрајна правда’, а назив је замењен термином ‘Трајна слобода’, када су се чуле притужбе да само Бог нуди бескрајну правду“. ²⁸ У том смислу, данашња историјска стварност ликује над Орвеловим романом, односно, по речима једног америчког социолошки и политички оријентисаног критичара: „амерички капитализам (*Amcap*) представља значајан напредак над енглеским социјализмом (*Ingsoc*)“. ²⁹

Дакако, у својим примерима и описима Новоговора, Орвел се није задржао само на називима институција и ратних дејстава, већ је његов регистар манипулације језиком укључио готово сва подручја људског изражавања. Не само да су из језика, као и из речника Новоговора, поступно избациване речи које би могле дати повода за лична процењивања, или духовна, морална и интелектуална разматрања, него су увођене нове речи које означавају кривичне преступе, као што је, на пример, термин за незадовољан израз лица пред оним с чим човек не би смео да буде

²⁷ Mirko Klarin, *Čekajući Velikog Brata*, str. 66.

²⁸ Edward S. Herman, „From *Ingsoc* and *New-speak* to *Amcap*, *Amerigood*, and *Market-speak*“, *On Nineteen Eighty-four*, p. 113.

²⁹ *Ibid.*

незадовољан из политичких разлога. Тако, на пример, уочи најаве смањења следовања на телекрану су обично објављиване измишљене вести о великим ратним победама, а ако би се неко тада намрштио пред телекраном који све региструје, био би кажњен смрћу за тај „злоизраз“ (66), тј. „злочин лица“ („*facescrime*“). Сличног карактера је и реч која значава оно што би било злочин и помислити: „зломисао“ (22), тј. „злочин мисли“ („*thoughtcrime*“), а за такве кривичне преступе постојала је и одговарајућа установа која их је откривала: Полиција мисли (6 – *Thought Police*).

Корак даље у том правцу представљају парадоксалне политичке пароле, и то не само „РАТ ЈЕ МИР“, него и „СЛОБОДА ЈЕ РОПСТВО, НЕЗНАЊЕ ЈЕ СНАГА“ (8, 22) и друге. Као што је примећено, те пароле су „парадокси само за разум који логички мисли, док се стварност већ одавно понаша као да је сасвим нормално ставити знак једнакости између појмова суправо супротним значењем“. ³⁰ То се данас огледа у терминима као што су „министарство одбране“, „мировне снаге“, „чувари мира“, „Милосрдни анђео“, „Бескрајна правда“, „Трајна слобода“ и аналогним називима на многим језицима широм света. Али новогвор „као званични језик Океаније“, „створен да би задовољио идеолошке потребе енглсоца, тј. енглеског социјализма“ (300), почива на још свеобухватнијим основама, јер је његов циљ „не само да пружи средство којим би се изражавала филозофија и духовне навике следбеника енглсоца, него да онемогући све другачије начине размишљања“ (300), а то значи „смањивање броја речи на минимум“ (301). Ако већ постоји реч „хладно“, чему реч „топло“, ако имамо реч „добар“, чему реч „лош“ – зар није довољно „нехладно“ и „недобар“ (303)? У исти мах, из-

³⁰ Matej Mužina, „Orwell i njegova basna ‘Životinjska farma’“, *Književna smotra*, 22, 1975, str. 18.

вршено је и неопходно смањивање броја значења исте речи, тако да је реч „слободан“ могла да се користи једино у значењу „Ово седиште је слободно“, али није „смела да се употреби“ у смислу „политички слободан“, или „интелектуално слободан“ (301). Поред тога, једнаесто издање речника новоговора подељено је на посебне делове. У Речнику А налазиле су се само конкретне речи „потребне у свакодневном животу“, у „јелу, пићу, раду, облачењу, пењању и силажењу степеницама“ (302). Речник Бe састојао се „од речи које су не само имале политички смисао“ него и циљ „да ономе ко их изговара наметну жељени духовни став“ (302), док се Речник Цe „састојао само од научних и техничких израза“ (310).

У оквиру такве манипулације и контроле језика у Орвеловом роману драматично се поставља не само питање живота и смрти појединца, него и целог људског рода. Када је Винстон Смит коначно ослобођен свог логичког индивидуалног мишљења и склопљен као друштвено идеални послушник, то је у роману не само крај једне личности, него и крај човечанства у једном делу света. Стога Орвелова језичка инвентивност, дубоко укоренења у древној традицији манипулације језиком, није можда толико значајна као предсказање једне појаве која ће све више узимати маха, колико као драматизација људског опстанка. Језик је, наиме, колективан колико и индивидуалан, одувек био залог тог опстанка, управо стога што је језик древна „постојбина и уточиште лепоте и смисла“,³¹ у којем мртви разговарају са живима и живи с нерођенима. А у тријумфу идеја енглсоца уништена је не само прошлост, него и сваки облик индивидуалног мишљења о садашњости. У том смислу Винстон Смит је замишљен као „последњи човек у Европи“.

31 Борис Пастернак, *Доктор Живаго*, у преводу Олге Влатковић, Просвета, Београд, 1962, II књига, стр. 219.

Литература

1. Arendt, Hannah: *The Human Condition*, University of Chicago Press, Chicago and London, 1958.
2. Beker, Miroslav: „George Orwell: krize i tjeskobe suvremenog čovjeka“, *Književna smotra*, 2, 1969–1970.
3. Bradbury, Malcolm: *The Modern British Novel*, Penguin, Harmondsworth, 1993.
4. Ђорић-Француски, Биљана: „Рецепција романеског стваралаштва Џорџа Орвела код нас“, *Наслеђе*, година II, бр. 3, 2005.
5. Herman, Edward S.: „From *Ingsoc* and *Newspeak* to *Amcap*, *Amerigoood*, and *Marketspeak*“, *On Nineteen Eighty-four*, edited by Abbot Gleason, Jack Goldsmith, and Maria C. Nussbaum, Princeton University Press, Princeton, N. J., 2005.
6. Josipović, Sandra: „Recepcija Orvelove vizije globalizacije u srpskoj književnoj kritici“, *Jezik, književnost, globalizacija*, priredile Sandra Josipović, Biljana Mišić-Ilić, Filozofski fakultet, Niš, 2008.
7. Klarin, Mirko: *Čekajući Velikog Brata*, Narodna knjiga, Beograd, 1984.
8. Марковић, Душан: „Поновно читање Орвела“, *Знак* (књижевни часопис студената Филолошког факултета, Београд), бр. 26/27, април/мај, 2003.
9. Mates, Leo: „Predgovor“, *Džordž Orvel, 1984*, preveo Vlada Stojiljković, „Jugoslavija“, Beograd, 1977.
10. Mužina, Matej: „Orwell i njegova basna 'Životinjska farma'“, *Književna smotra*, 22, 1975.
11. Orwell, George: *Animal Farm*, Penguin, Harmondsworth, 1963.
12. Orvel, Džordž: *1984*, u prevodu Svetlane Stamenić, Libretto, Beograd, 2004.
13. Orvel, Džordž: *1984*, u prevodu Vlade Stojiljkovića, s predgovorom Lea Mateša, „Jugoslavija“, Beograd, 1968.
14. Orwell, George: „Reflections on Gandhi“, *Collected Essays*, Secker and Warburg, London, 1961.

15. Orwell, George: „Shooting an Elephant“, *Collected Essays*, Secker and Warburg, London, 1961.
16. Orwell, George: *Životinjska farma*, u prevodu Vladimira Roksandića, s predgovorom Lea Matesa, Naprijed, Zagreb, 1974.
17. Пастернак, Борис: *Доктор Живаго*, у преводу Олге Влатковић, Просвета, Београд, 1962.
18. Posner, Richard A.: „Orwell versus Huxley: Economics, Technology, Privacy, and Satire“, *On Nineteen Eighty-four*, edited by Abbot Gleason, Jack Goldsmith, and Maria C. Nussbaum, Princeton University Press, Princeton, N. J., 2005.

ORVELL'S 1984 – SCIENCE FICTION, A PROPHECY OR A WARNING?

Summary

The basic aspects of Orwell's novel *1984* have been considered within the context of its direct historical roots and its early and late political and critical reflections, as well as within the context of other 20th century anti-utopias and the various possibilities of their interpretation and understanding.

svetakol@eunet.rs